Казка

В одному селі жив собі убогий чоловік Петро Клепало з жінкою Марусею. Вони мали двох синів парубків. Старший звався Юрко, а менший Улас. Обидва брати були схожі лицем, чорними високими бровами та чорними кучерями. Обидва були гарні, високі, рівні станом, та не схожі вони були душею. Юрко був розумний, хитрий та підлесливий. Улас любив мовчати і не любив нікому кланяться та кориться.

— От люба в нас дитина Юрко! — часом говорила Маруся до чоловіка. — Приязненький та ласкавенький, хоч у вухо вбгай; а про Уласа не знаю, що й казать.

— Та й я не вгадаю, що воно за людина, — говорив старий Петро. — Чи він дуже розумний, чи дуже дурний; чи він добрий, чи бундючний, чи лихий. Мовчить собі та й мовчить. Хоч і увиається коло роботи добре, але якийсь неласкавий вдався: не поклониться, не подякує; все поглядає на людей або скоса, або спідлоба.

А Юрко все запобігав ласки в батька та в матері, та підлабузнювавсь до їх.

Тільки оце стара було позіхне, Юрко вже й подушку підкладає їй під голову. Заплямкає мати після обіда губами, Юрко вже й подає кухоль з водою. Чи хоче батько вийти з хати, Юрко за свиту та й накидає батькові на спину, ще й двері одчиняє. А Улас стоїть, насупившись, та тільки поглядає скоса.

Ото раз старий Клепало занедужав. Юрко питає в батька: "Чи ви, тату, дуже слабі? Може б нам покликать попа, щоб вас висповідав".

— Та не треба, сину! Я не дуже слабий.

Батькові стало гірше, а Юрко знов до його: "Тату, ви дуже слабі; я вже сказав майстрам, щоб робили вам дубову домовину"...

— А хиря твоїй матері, коли так! — сказав старий. — Потривай лишень! Ще я не вмираю. Це, мабуть, ти задля того до мене такий добрий, щоб я одписав тобі, а не Уласові, хату та грунт.

Ото батько одужав, постеріг Юркові хитрощі та й каже: "Ти вже аж надто добрий до мене: аж переборщив. Йди собі кудись на службу, бо мені ніяково тебе і в хаті держати: може, ти мене й отроїш".

Юрко взяв одежу, взяв харчі, а Улас каже: "Коли ви, тату, проганяєте старшого брата, то проженіть заразом і мене, бо я його брат. Я не хочу, щоб він нарікав на мене й поневірявся десь по людях".

— То йди собі й ти за ним, про мене, й світ за очі. Од тебе ніколи не почуєш ні ласки, ні доброго слова, — каже старий.

Ото одяглися брати та й пішли собі в світ шукати долі. йдуть вони день, вийшли на великий тракт. Понад шляхом стоять стовпи, на котрих були написані верстви. Як тільки вони дійдуть до стовпа, Юрко здіймає шапку та й кланяється до стовпа.

— Нащо ти кланяєшся стовпам? — питається в його Улас.

— А для того, щоб не забутись, як треба кланяться людям, — каже Юрко, — бо як будеш гнути спину перед людьми, то всього добудеш.

— Гни спину, коли вона в тебе гнучка, а в мене спина цупка, неначе дубова: ніяк не гнеться.

— Бо ти дурень: не знаєш людей.

Йдуть вони та йдуть. Заходили в села, напитували собі служби. Але села були вбогі, і ніхто їх не найняв. Ото третього дня прийшли вони в одно здорове село. В тому селі хати були здорові, люди заможні. Брати зайшли до одного багатого хазяїна й стали в його за наймитів. Хазяїн послав їх у поле з волами волочить. Улас цілий день волочить, а Юрко ляже собі в холодку під дубом та й спить. "Волочи ти дурню, за себе й за мене, а я одпочину, бо я старший", — каже Юрко. Ввечері вертаються вони з боронами до хазяїна. Юрко помочить вид та руки водою, замаже їх трохи землею, неначебто руки пилом припали од важкої роботи на ріллі, та й іде за волами.

— А що? Чи всю ниву заволочили? — питає хазяїн.

— Всю, хазяїне! — обзивається Юрко, знявши шапку та ще й поклонившись. — Так працювали, аж сорочки потом пройняло.

Улас стоїть та тільки лупає на брата очима.

"Та й гарний же та робочий оцей Юрко. Я радий за його хоч би й дочку свою видать", — думає собі хазяїн.

Юрко постеріг, що він сподобався хазяїнові, та давай запобігать ласки в дочки. Дочка була дуже гарна на вроду дівчина. Він тупцяє коло неї, у всьому допомагає: і відра їй несе з водою од криниці, і дров у хату внесе, ще й у печі затопить.

Але раз якось хазяїн нагодився ненароком в поле. Дивиться він, — Улас робить, а Юрко спить, вивернувшись під дубом. Хазяїн збудив його, торсонувши за бік. Той не розібрав спросоння, думав, що то його будить брат, та давай лаяться: "Йди, — каже, — собі к дідьку! Роби сам отому дурневі-хазяїнові, бо ти й сам зроду вдався дурний, а розумний нехай виспиться досхочу на всі чотири боки".

— То це ти так пильнуєш! — крикнув на його хазяїн. — Цур тобі, пек тобі! Йди собі, наймайся будлі деінде, бо мені такого великорозумного наймита не треба.

Ото прогнав хазяїн Юрка, а Улас собі пішов слідком за ним, бо не хотів кидати брата на одчай божий.

Пішли вони далі. Перейшли через широкі степи й зайшли в гори, в інше царство. На степах та в горах люди жили в шатрах та в землянках, пасли незліченні череди товару та отари овець. Одного ясного гарячого ранку прийшли вони до здорового озера. Густий ліс вкривав гори понад озером. Дивляться брати, коло самого берега на зеленому горбу, під старими дубами стоїть маленький палац з білого мрамору, неначе цяцька; од палацу до самої води спускаються білі мраморні східці, неначе розстеляється по траві білий широкий килимок. Далеко за озером в тумані біліють високі стіни, а за стінами піднімається здоровий золотоверхий палац.

Юрко та Улас заглянули в мраморну хатину; там нікого не було. Двері були одчинені. Через кругле віконце в стелі, через рожеве скло ллється зверху рожевий тихий світ і розливається по білих стінах. Вони одпочили в тій хатці, а потім розляглися й почали купаться. Коли дивляться вони, по воді пливе білий лебідь, задерши вгору свої широкі срібні крила, ніби вітрила. Лебідь приплив до них і почав пірнати в воду: то пірнає, то виринає, то знов пірнає на самісіньке дно.

— Чого ти, лебедю, шукаєш? Чи риби, чи зеленої ряски? питає Юрко в лебедя, сміючись.

— Я не лебідь, а лебедиця. Я князівна, — промовила до Юрка лебедиця людською мовою, — отут вчора я купалась з подругами. На шиї в мене було намисто з таких здорових та . дорогих діамантів, що їм і ціни не скласти. А цієї ночі нас обікрали злодії, та я не пам'ятаю добре, чи я

загубила намисто, купаючись, чи його в мене злодії вкрали. Хто знайде моє намисто, тому я ладна оддати хоч би й половину свого скарбу.

Юрко зараз кинувся пірнать на дно, щоб знайти те намисто, а Улас стоїть та тільки дивиться на лебедицю. Лебедиця припливла до його близенько, глянула йому в вічі, та й каже: "В тебе, козаче, такі дивні карі очі, яких я ще зроду не бачила".

Улас осміхнувся та й ухопив, жартуючи, лебедицю за крило й висмикнув одне найбільше перо. Лебедиця крикнула, ойкнула, та й каже до його: "Ховай же, козаче, в себе це перо! В мене в другому крилі зосталось таке саме друге перо. Як знайдеш мене, то я впізнаю своє перо по другому перу та й піду за тебе заміж! за тебе — і більше ні за кого".

Лебедиця попливла по озері за тихим вітром, піднявши крила, а далі знялась, полетіла до палацу й зникла десь в срібному тумані, між золотими верхами пишного палацу.

Юрко все пірнав, поринав до півдня, трохи не залився водою і нічого не знайшов. Брати одяглись і пішли далі. Улас заховав лебедине перо в себе в пазусі.

Ото йдуть вони далі лісом. Вже настав вечір. Ліс ставав все густіший та темніший. Вони збились з дороги й переночували в лісі, в гущавині. Встали вони вранці й знов пішли блукати по лісі й ніяк не могли знайти стежки або шляху. Блукали вони навмання сливе цілий день. Коли дивляться вони, перед ними знов залисніло озеро, а за 'озером заблищали золоті верхи палацу. Під високим деревом над озером стояла ніби туманом повита дівчина, вся прозора, в білій довгій одежі, в білому покривалі на голові. Вона була легка, як туман, тільки здорові чорні очі блищали, неначе два діаманти, закутані в тонісіньку мушлинову тканку. Не встигли Улас та Юрко добре роздивитися на ту мрію, вона щезла.

Пішли вони лісом неначе далі од озера, блукали, блукали в гущавині, а надвечір — знов перед ними залисніло озеро, засяли золотоверхі будинки.

— Це нас водить якась сила, — сказали брати.

Під деревом, облита рожевим світом сонця, знов стояла дивної краси висока молода красуня в білому убранні, в червоній шапочці на голові. Над чолом лисніла низка червонців, на яломку стриміло біле лебедине перо. Чорні очі сяли, як зорі. Вона кивала, ніби манила їх до себе рукою, і все йшла до озера. Обидва брати пішли за нею слідком. Вона вийшла на зелений берег й пішла до мраморної хатки. На мраморних східцях двома рядками сиділи панни в білій одежі, одна гарна, друга ще краща. Панна в червоній шапочці пішла до хатки і все манила пальцем Уласа. Тільки що Улас наблизився до сходів, всі панни поперекидались білими голубками, а панна в шапочці стала лебедицею; вони знялись з місця й полинули через озеро та й попадали десь в зелений садок коло золотих верхів палацу.

— Це нас водить в лісі якась сила, — промовив Юрко до Уласа.

Вони знов увійшли в ліс, стали шукать дороги і вгляділи між кущами маленьку стежечку. По стежечці плигав заєць. Юрко скинув шапку й низенько поклонився йому. Заєць став і витріщив на його очі. Юрко поклонився зайцеві вдруге аж до землі. Заєць набрався сміливості та й каже: "Ще одколи живу в цьому лісі, ніхто передо мною шапки не здіймав; а це хтось шапку зняв ще й мені поклонився. Еге, ви, хлопці, заблудились в лісі?"

— Та заблудились! Вже другий день блукаємо коло цього озера й не знаємо, де б знайти пришиб та переночувать, — каже Улас.

— То йдіть до мене в печеру та й переночуєте, а моя стара завтра виведе вас на шлях, бо я вже недобачаю, — каже заєць. Ото повів їх

заєць до своєї печери. Кам'яна печера була в густих кущах під високими дубами, в скелі. Заєць вплигнув в темну печеру, а за ним ледве просунулись Улас та Юрко. Всередині печера була здорова, як хата, а в куточку ледве була примітна дірка в другу маленьку печеру, де жив заєць з зайчихою. Заєць плигнув у другу печеру. Юрко та Улас і собі полізли за ним. В печері сиділа стара зайчиха й гризла головку капусти.

— Ночуйте, хлопці, в мене, бо в лісі тепер небезпечно: тут почали бродить злодії та розбишаки, — каже заєць. — А що, стара, чи нема чого хлопцям на вечерю?

— Є мисочка горіхів та дві головки капусти, що ти вчора вкрав в князевому городі, — каже зайчиха.

Заєць знайшов під дубом старого черепка, що покинули пастухи, як варили куліш. Улас дістав води з течії, розклав багаття та й зварив капусту. Дістали брати з торбини по шматку хліба, з'їли з капустою, закусили горіхами та й полягали з зайцями спати.

Коли чують вони, опівночі в здоровій печері загомоніли якісь люди.

— Та й велику ж силу грошей вкрали ми в князя! — каже один чоловік.

— Стане нам на цілий вік. Але де ми дінемо оце князівнине намисто з дорогих діамантів? Коли б нас не впіймали через це намисто, — каже другий злодій.

— Продамо по камінцеві жидам. Жиди нікому не скажуть, що крадене. Закопаймо оце все тут в печері в кутку та ще й каменем зверху прикриймо. Тут ніхто не знайде; а завтра вночі вернемось та й заберемо гроші, та й дамо драла за гряницю, — обізвався тихо ще один злодій.

Юрко торкнув ліктем Уласа. Зайці перелякались на смерть, а стара зайчиха аж зомліла з переляку.

Злодії закопали гроші, засипали землею, прикотили камінь і світом вийшли з печери.

Тільки що почало на світ благословиться, тихий ранковий блиск освітив печеру. Юрко з Уласом скотили камінь в кутку печери, вигребли землю з ями й знайшли здоровий казан з червінцями. Юрко кинувсь насипати червінці в кишені, набрав повну хустку та й каже: "Тепер, Уласе, забери решту вже ти, бо мені нема куди брати, хіба в рот".

Улас насипав і собі повні кишені грошей. Коли це в казані щось заблищало й осяяло всю печеру: на дні казана лежало дороге намисто: один разок червоних рубінів, другий — синіх, як небо, сапфірів, третій — зелених ізумрудів, а два — блискучих, як роса на сонці, алмазів. Юрко загарбав обома руками те намисто собі. Зайчиха вгляділа намисто та аж підскочила.

— Ой, братіку! дай же мені хоч один разочок намиста, нехай я надіну, то, може, покращаю; бо мій старий вже мене не любить, — каже зайчиха до Юрка.

Юрко засміявся й почепив зайчисі на шию намисто. Зайчиха зареготалась, а заєць каже: "Не надівай цього намиста, бо як угледить тебе вовк в намисті, то так полюбить, що од тебе й кісточки, й хвостика не зостанеться".

Зайчиха з переляку кинула намисто, побігла в куток та й сховалась в сухому листі.

— Знаєш що, Уласе, — каже Юрко, — вертаймось ми додому з цими грішми та поставимо собі здорові доми, накупимо волів та коней та будемо господарювать.

— Ні, не вернусь і тебе не пущу, бо це гроші чужі, крадені; я не хочу жить краденим добром. Однесім їх князеві, — каже Улас.

— Дурень ти! Зроду дурнем вдався, дурнем і вмреш. Але, справді, треба вернуть князівні це намисто: вона ж казала, що ладна оддать за його хоч би й половину свого скарбу. Може, ми ще більше виграємо, ніж це намисто коштує, — каже Юрко.

— Трудно вам буде доступиться в князівський палац, — обізвався заєць. — Кругом палацу глибока канава, на канаві міст, а на мосту приковані ланцюгами два леви, котрі й день і ніч стережуть палац. Хіба от що зробім: я частенько ходжу в князівську капусту, а туди часом прибігає князівнина кішечка, молоденька, рябенька, з гарним рожевим носичком.

— А ти, старе луб'я! то це ти залицяєшся до молоденької кішки, а про мене вже й забуваєш? мною вже нехтуєш? — крикнула зайчиха та як лясне в морду зайця! Заєць аж вхопився за морду обома лапами.

— Здуріла стара зовсім! — каже заєць. — А ви, хлопці, нашкрябайте на дощечці, що ви знайшли князеві гроші та князівнине намисто, та причепіть до дощечки нитку, а я накину кішці дощечку на шию. Вона однесе князівні, то князівна безпремінно до вас і вийде, — каже заєць.

Юрко вистругав маленьку дощечку, написав кільки слів та й дав зайцеві. Заєць обіцяв ввечері побігти в капусту, а зайчиха вивела Уласа та Юрка на шлях і показала їм, кудою йти до палацу.

Ото прийшли вони до палацу, посідали коло мосту, та й ждуть. Канава широка, стіни навкруги палацу високі: на воротях висока, з визубнями башта; ворота залізні, зачинені й замкнуті трьома замками. Ні ввійти, ні в'їхать! Ждали вони довгенько. Коли це опівдні заграли музики. Одчинилась залізна брама. Леви на мосту заревли. Од ґраток мосту одскочили залізні клітки й зверху накрили левів. З воріт виїхав князь з

довгою сивою бородою в золотій калясі білими кіньми. Улас зняв шапку. Юрко впав навколішки й припав лобом до землі.

— Чого вам треба? — спитав у них князь Чолак.

— Ми цієї ночі знайшли покрадені в вас гроші та оце принесли вам, — промовив Юрко.

— Добре зробили, хлопці. Потривайте ж, я поїду подивиться на своє поле та на свої отари в степу, та тоді й покличу вас до себе.

Незабаром князь вернувся й покликав Уласа та Юрка. Вони увійшли в браму й на широкий двір. Серед двору бризкали фонтани. Коло фонтанів зеленіла трава. Кругом палацу зеленів густий садок, мов старий ліс. Служники покликали Уласа та Юрка, обмили їх, убрали в чисту одежу й повели до князя.

— Ну, хлопці! котрий же знайшов гроші?

— Я! — крикнув Юрко, як опечений.

Юрко стукнув лобом об поміст, поцілував край килима під ногами в князя й висипав на килим купу червонців. Улас витрусив і свої кишені.

— Оце всі дочиста гроші, що ми знайшли, — каже Юрко. — Мій брат хотів з грішми вернутися додому, та вже я вмовив його принести до вас та оддать вам.

Улас помаленьку повернув до Юрка голову й тільки липнув на його здивованими очима.

— А я ще знайшов оцю вашу вкрадену річ, — задріботів Юрко, — але, може, не вашу, а вашої дочки.

Він витяг з кишені дороге князівнине намисто й показав князеві. Князь зрадів і простяг руку, щоб взяти намисто. Юрко сховав його в кишеню та й каже:

— Це намисто я оддам тільки Тому, чиє воно: оддам тільки князівні в руки.

— Цього, хлопче, не можна зробить, бо тобі князівни не можна бачить. Вона живе в садку, в кришталевому палаці, і тільки царевичі та княжевичі можуть бачить її обличчя.

Тільки що князь промовив ці слова, аж князівна присилає до батька царедворку, щоб дозволив привести до неї того, хто знайшов її намисто: кішечка вранці принесла їй дощечку на шиї.

— Коли так, то неси сам до дочки намисто, а за те, що ви вчинили мені послугу, я вас надарую. Зоставайтесь служити мені в палаці. Ти, Юрку, будеш за старшого над моїми слугами та робітниками, бо ти мені сподобався; а ти, Уласе, доглядатимеш моїх вловчих собак, моїх коней та свиней.

Ото повели Юрка до князівни в палац. Палац той був кришталевий, з срібними банями й світився на сонці так, що аж засліплював очі. Коло палацу блищав ставок. По обидва боки ґанку бризкали фонтани. В фонтанах плавали золоті рибки. Кругом палацу цвіли квітки. На дереві скрізь пурхали райські птиці та павичі. На ставу плавали лебеді. Птиці співали, квітки сповняли повітря солодкими пахощами. Садок цвів, як рай.

Царедворки привели Юрка до ґанку. З дверей вибігла князівна Богаза, така гарна, що її краси не можна було й пером списать. Вона була убрана в сріблясте легеньке убрання, а на голові блищав вінець з дорогих камінців. Юрко по очах впізнав ту дівчину, що водила його кругом озера в лісі. Він поклонився князівні до землі й подав намисто.

Одна царедворка підхопила намисто на золоту тарілку й подала князівні. Богаза од радості аж зареготалась і зараз почепила на шию намисто, а потім почала придивлятися до Юрка. Вона почервоніла, як рожа, потім побіліла, як її срібна одежа, а далі знов почервоніла.

Юрко був такий гарний, як і Улас; і на вид, і на зріст достоту такий, як і брат: такий високий, рівний та кучерявий; тільки в Уласа очі були темнокарі, ясні та привітні, як весняна ніч, а Юрко мав ясні сірі очі, розумні, але хитрі, злі й мстиві. Князівні одразу здалось, що то Улас, але вона придивилась до очей і примітила, що помилилась.

— Чого ж ти, хлопче, бажаєш за те, що знайшов моє намисто? — спитала в Юрка князівна.

— Нічого я не бажаю, аби тільки служити тобі, князівно, та хоч раз на рік подивиться на твої пишні очі.

Царедворки осміхнулись, а князівна каже: "За мої очі билось вже багато царевичів та княжевичів. Мабуть, їм дуже велика ціна, коли й царевичі так їх цінують".

Вона висмикнула з коси золоту шпильку з дорогим камінцем і подала Юркові. Юрко похапцем сховав шпильку в кишеню.

— Чи ти, козаче, не знайшов часом в лісі або на озері лебединого пера? — сказала князівна, осміхаючись.

Юрко трохи подумав, запикнувся, та й каже: "Може... може... ні... знайшов... чи те... пак не знайшов, але може й знайду..."

Князівна осміхнулась і пішла в палац. Царедворки одвели Юрка назад, вивели за браму, зачинили й замкнули браму трьома замками. Князь звелів Юркові жить коло палацу в гарному домі, а Уласові дали невелику хатинку на задвірку, де були збудовані стайні, та псарні, та

свинюшники. Юрко, ставши паном, змінив своє ймення й назвав себе Юрушем.

Зараз Юруш взяв нагайку в руки й погнав слуг, наймитів та чорних невільників на роботу в поле, в садки та на огороди. Наймити та невільники обливались потом, аж стогнали од важкої роботи, а Юруш тільки басував конем та приганяв їх до роботи. Вони не покладали рук од ранку до вечора; а як тільки котрий оце розігне спину, то Юруш зараз його лусне нагайкою по спині. Юруш щовечора прибігав до князя, кланявся йому в ноги та розказував, як то він піклується та падкує коло князівського добра, і день, і ніч рук не покладає.

— Ото славний ти, мій Юруше! — каже князь, об'їхавши свої лани, городи та садки. — Робота в тебе, як в огні горить, тільки наймити чогось неначе з тіла спали.

— Ото й добре! — каже Юруш. — Не буде в них обрік грати, будуть слухняніші та смирніші. Я вже так дбаю, так дбаю про ваше добро, що й господи! — замолов язиком Юруш.

Тимчасом князівна Богаза, побачивши Юрка, догадувалась, що з ним був повинен прийти в палац і його товариш, котрого вона бачила коло озера. Вона догадалась, що він тут близько, та не знала де. Як тільки сонечко зійшло, вона перекинулась голубкою й перелетіла через високу мурована стіну в поле. Облетіла вона лани, садки, городи, шукала між наймитами, невільниками, але Уласа не знайшла. Сіла вона на дереві в лісі, щоб одпочити, коли дивиться, — під деревом стоїть циганське шатро. Богаза злинула з дерева в кущі, стала знов князівною, прийшла до старої циганки та й каже: "Позич мені на часок свою драну одежу; я тобі заплачу ще й одежу верну".

— Добре, — каже циганка, — тільки передніше дай гроші. Богаза поклала їй на долоню червінця, закуталась з головою в циганське

дрантя, так що тільки було видно очі, і пішла до наймитів та невільників, що саме посідали полуднувати на межі.

Богаза обійшла усіх робітників, заглядала їм в очі й не знайшла тих очей, що її причарували. Всі робітники були замордовані, сухі, а чорні невільники були навіть без сорочок.

— Чого ви, люди добрі, такі замлілі, захлялі, миршаві, аж тлінні; ще гірші од наших циган? — спиталась Богаза.

— Бо передніше, як був інший осавул над нами, ми їли на обід та на вечерю мамалиґу з бринзою; а як настав оцей кат Юруш, то ми обідаємо тільки по шматку хліба з цибулею. Він і сорочки поздирав би, якби міг, з невільників, — сказали наймити.

Коли тут на вороному коні прикатав Юруш з нагайкою в руках.

— А ви, вражі сини! Чого це ви так довго полуднуєте та базікаєте! Гайда до роботи! — гукнув він і лупнув по спині нагайкою одного невільника.

Наймити посхвачувались, не встигли ще з'їсти по шматку хліба, — і знову кинулись до роботи.

— А ти чого тут вештаєшся? — крикнув Юруш на циганку й замірився на неї нагайкою. Але як углядів з-під замазаного дрантя її очі, рука з нагайкою сама впала на сідло.

Циганка поклонилась йому, та й каже: "Не бий мене, паночку, то я тобі заворожу і всю правду розкажу; ож подай лиш свою білу ручку, нехай я подивлюсь".

Юруш, сміючись, простяг свою пухку білу долоню. На пальцях блищали золоті персні з дорогими камінцями. Циганка подивилась та й

каже: "Ти щасливий і вродливий. Твоя доля сяє, як оці дорогі камінці в персні. Ти високо несешся, але швидко низько впадеш, бо живеш неправдою. Як піднімешся дуже високо, то тоді або твоя голова покотиться під сокирою ката, або станеш убогим старцем і підеш з торбами по світі старцювать".

— Брешеш, циганко, хоч гарні очі маєш! — каже Юруш. — І моя голова не покотиться під сокирою, і я не піду в цих перснях по світі з торбами. Стану я паном над панами. От побачиш!

— Ож побачиш і поназдивишся! Тоді й пригадаєш, ідо Я казала правду.

Циганка десь щезла, неначе крізь землю пішла: а Юруш довго сидів непорушне на коні, похиливши голову.

Тимчасом Богаза знов перекинулась білою голубкою, перелинула через високі мури, стала своєю рябенькою кицькою й не посоромилась побігти на задвірок, де були стайні, псарні та свинюшники.

Прибігла вона в стайню, — коні стоять на припоні, як печі, аж шерсть на їх вилискується.

— Коні мої любі, коні мої милі! Чого ви стали такі товсті, як печі? — питає кішечка в коней.

— Тим ми такі гладкі, що настав над нами якийсь добрий хазяїн. Передніше було дають нам вівса тільки понюхать, бо, мабуть, той хазяїн дуже любив овесець та сам його їв, а нам тільки показував: а цей новий хазяїн, певно, не любить вівса, та весь нам оддає: тим-то ми й стали гладкі.

Побігла кішечка в свинюшник. Свині лежать такі ситі й гладкі, що й з місця Не можуть рушити.

— Чого ви, свині, такі гладкі стали, що й ходить вам не можна? — питає кішечка в свиней.

— А тим ми такі ситі стали, що нам тепер, за нового хазяїна, дають доволі полови, ще й на другу потраву гарбузів, а в неділю ще й картоплі й ячменю. А той хазяїн, що був передніше, мабуть, дуже любив полову й сирі гарбузи, та сам їв, а нам тільки показував. Тим-то в нього й таке пузо було виросло, що насилу було носить: отаке достоту, як у тієї старої льохи. Ось бач! ще й зостались збитки од гарбузів. Ож на покуштуй, яке добро оці сирі гарбузи!

Кішечка понюхала, полизала гарбуза й виплюнула.

— Якби мені князівна подала з свого столу, та ще й на золотій тарілці, то, може б, я знайшла в йому якийсь смак, — каже кішечка.

Ото побігла кішечка в псарні. Собаки гладкі, аж качаються од ситі по псарні та регочуться.

— Собаки мої милі, собаки мої любі! Чого ви колись були сухі, аж ребра на вас було знать, а тепер од ситі трохи не луснете? — питає кішечка в собак.

Собаки були дуже розумні, бо вчились в добрій школі, де набрались розуму, та й кажуть: "Та той хазяїн, що був над нами передніше, крав гроші, що давали йому на обметицю для нас; а новий хазяїн не ховає грошей в свою кишеню, а нам дає донесхочу пійла з обметиці та висівок, та ще й на другу потраву прикидає по шматочку м'яса, а в святки на третю потраву приносять нам кістки з різниць, та ще й з мозком всередині.

Там такий смак, такий смак, що ми аж облизуємо морди одна одній".

— А де ж живе ваш новий хазяїн? — спитала Богаза.

— А ото ж його хатина під волоським горіхом, — сказала одна дуже розумна собака.

Кішечка побігла до невеличкої хатини. Вікно було одчинене. Вона видряпалась на волоський горіх і заглянула в вікно. Коло столу сидів Улас і лагодив старого синього жупана. Богаза зараз впізнала Уласа: він тепер став ще кращий: лице стало біле, чорні високі брови аж вилискувались, кучері лисніли, а карі тихі очі блищали, як зорі на погоду. Кмітлива кішечка сиділа на дереві та все кмітила та дивилась на Уласа, поки й сонце не зайшло, поки чорна ніч не вкрила землю. Тільки що смеркло, Улас роздягся, потім витяг з-за пазухи лебедине перо. Перо засяло на всю хату, як сонце. Він його знов сховав за пазуху й ліг спати.

Тільки що він добре заснув, Юруш закрався тихесенько до хатини, ще тихіше одчинив двері, увійшов у хату, кинувся на сонного брата та й ухопив його однією рукою за горло, а другу засунув у його пазуху, щоб дістати перо. Улас прокинувся, захарчав, але він був страшенно дужий: в одну мить схопився з ліжка й штовхнув брата в груди так, що той дав сторчака і вдарився головою об стіну.

— За що ти хотів моєї смерті? — спитав Улас у брата.

— Дай мені те лебедине перо, що ти носиш за пазухою.

— А що? Може, хочеш князівну за жінку взять через це перо? Ще тобі мало грошей?

— Хочу взять Богазу за себе й стати князем в цьому царстві; а ти князівни не візьмеш, бо ти дурень.

— Бери перо, коли воно тобі дасться в руки, — сказав Улас і висмикнув перо з-за пазухи.

Юруш вхопив перо в руки. Перо запалало, мов огонь, і попекло Юрушеві руку так, що шкура на пальцях зашкварчала. Юруш крикнув, аж підскочив. Хтось на волоському горісі зареготався. Брати зирнули в вікно. З дерева знявся білий лебідь і піднявся вгору. На одному крилі блищало, як сонце, довге —перо й освітило увесь садок, і палац, і обох братів у хатині.

— Бач, брате! Перо не дається тобі в руки, бо ти неправдою живеш: воно попече тобі не тільки тіло, а й душу, бо це не перо, а честь, сумління та правда.

— Та душу нехай пече, аби тільки рук не пекло; я в душу нічого не почуваю, а тільки в шкуру. Але горенько моє, що воно пальці смалить! — сказав Юруш.

— А я почуваю і в душу, і в сумління, — промовив Улас. Юруш втік з хати, облизуючи попечені пальці. Тимчасом Юруш піднімався все вище. Князь Чолак уподобав його так, що настановив доглядачем над усім в палаці та над усіма своїми палацами й забудуваннями. Юруш жив в пишному домі, серед широкого садка, їв із срібних тарілок золотою ложкою, їздив на дорогих баских конях та брав хабарі з усіх двірських.

"От тепер я пан над панами. Коли б ще мені запобігти ласки в князівни та одружиться на ній, то я згодом став би, може, й князем", — частенько думав Юруш.

Він задумав згубити з світа брата. Раз прийшов він до брата та й каже: "Знаєш що, Уласе! Богазі забажалось мать молоде орленя. Вона бажає, щоб ти дістав його з орлиного гнізда в скелях".

Юруш мав на думці, що Улас скрутить собі в'язи в скелях.

— Не знати що оце заманулось тій князівні, неначе в петрівку мерзлого! — обізвався Улас.

Одначе він пішов в гори та в скелі й наглядів орлине гніздо на високій скелі в печері. Скеля стриміла, як стіна. Чорна печера темніла високо, високо в стіні. Однизу ні вийти, ні вилізти; зверху можна було тільки до того гнізда на вірьовці спуститися.

Улас достав дві міцні вірьовки, прив'язав один кінець до ялини над самою скелею, переплутав дві вірьовки шнурками, неначе шаблями, так що з двох вірьовок вийшла ніби драбина. Потім підглядів, як орлиця вилетіла з гнізда шукать здобутку й поживку, і спустився по вірьовках наниз до самої печери. Він глянув униз, і в його голова заморочилась.

Спустившись по вірьовках, він вліз в печеру, взяв одно орленя, посадив його в кошик, прив'язав кошик до себе й почав вилазить по вірьовках вгору. Коли десь узялась орлиця над високими скелями. Вона крутилась, крутилась над скелею, а далі, як стріла, шугнула просто на Уласа і вже хотіла вдарити його крилом, щоб зіпхнуть в бескеття. Улас вхопив орлицю за пера в крилі й крутнув так здорово, що поламав пера. Пір'я посипались в глибоку долину. Орлиця крикнула і впала наниз.

Тоді він виліз на скелі й пішов до палацу, ледве дихаючи. "Та й вередливі ж оті князівни! І треба ж на смерть посилать чоловіка за таку нісенітницю", — думав Улас, вертаючись додому.

Через царедворок Улас заповістивсь і дав знать Богазі, що він приніс їй орленя. Богаза звеліла покликать його до себе в садок. Вона стояла на мраморних білих східцях під старим каштаном і кидала в воду лебедям та золотим рибкам шматочки паляниці та грудочки каші. Лебеді, як білі хмарки, товпились кругом сходів і простягли свої довгі шиї до Богазиних рук. Богаза була убрана в блакитне, як небо, шовкове убрання, котре надзвичайно приставало до її чорних очей.

Улас приніс орленя й подав Богазі.

— Ви, князівно, переказували через брата, щоб я дістав вам орленя, — сказав Улас.

— Я ніколи цього не переказувала. Чи в мене пак розуму немає, щоб посилать тебе на смерть? — сказала тихо Богаза. — То твій брат сам вигадує й посилав тебе на смерть... Але я слідком літала над тобою. То не мати цього орленяти літала над тобою, як ти висів над безоднею: то я стерегла тебе. Я думала тебе вдержати, якби ти, борони боже, увірвався та впав, і хотіла знести тебе на дно безодні; бо я стережу честь і правду, як ока в лобі. Дивись! то ти не пір'я поламав орлиці: ти оддер шматок моєї одежі. Я стерегла твої дивні очі, бо я тебе люблю.

Улас ледве навіть чув її слова: він ніби очамрів і не зводив очей з її пишного лиця та чорних ясних очей, бо зараз впізнав чарівницю князівну, що з'являлась йому в лісі над озером.

— Чи ти чуєш, що я кажу? — знов спитала в його Богаза. Улас опам'ятався: "Чую, — каже він, але неначе крізь сон. — Я неначе зачарований, бо твоя краса, князівно, аж памороки мені одібрала".

— А покажи лиш мені лебедине перо, коли маєш! — сказала Богаза.

Улас вийняв з пазухи перо. Воно з білого стало золоте.

— Це перо я дала тобі колись на пам'ятку. Ти навіки мій, а я твоя навіки, — сказала Богаза.

Улас вертався через садок і, неначе крізь сон, чув, як пахли квітки в садку, аж дух забивало, як заспівала пісню про кохання Богаза, а вкупі з нею заспівали всі двірські панни, защебетали всі пташки в садку, задзвеніли срібні та золоті листки на чарівничому дереві, що стояло коло палацу Богазиного.

— Раю мій прекрасний! радощі мої! — промовив Улас і почутив, що на його серце злинуло щастя, злинула любов, солодка, пахуча, як південна рожа. А пахощі од квіток лились в гарячому повітрі. Сонце ясно світило. Рожі та білі лелії, левкої та лимонові квітки закивали голівками, дихнули своїм солодким духом; фонтани зашуміли, — і запаморочилась голова Уласова од втоми щастя, од розкоші серця.

Він не втерпів: обернувся, щоб ще подивиться на Богазу. Вона стояла над озером серед лебедів, мов сонце над білими хмарами, і все співала, дивлячись на нього: "Люблю тебе, як сонце в небі, як правду людську!" Улас довго стояв, ніби зчамрілий; йому здалося, що він бачить дивний сон і що він прокинеться, і сон щезне, як марево. А марево не щезало. Богаза нагодувала лебедів і тихо, мов мрія, пішла по сходах в кришталевий палац, облита палким промінням сонця, обсипана дрібними краплями фонтанів. Улас вийшов за ворота.

Того ж таки дня ввечері князь Чолак зайшов до дочки, щоб одпочить в її садку між квітками коло фонтанів. Він сів над озером в мраморному гульбищі. Богаза сіла поруч з ним та й каже до його:

— Нащо ти, тату, так сприяєш Юрушеві, що поставив Юруша так високо над усіма? Він нечесний чоловік, він злодій. Навіщо ти держиш Уласа на чорному дворі, коли правдивішого од його чоловіка нема в усьому твоєму царстві?

— Коли ж я уподобав Юруша за його ласкавість та облесливість. Але, коли хочеш, я вивірю правди в них обох, — сказав князь.

Чолак вернувся до свого палацу, покликав Юруша та й каже: "Коли ти мені вірний та любий, на тобі ключі од усіх моїх палат. Ходи скрізь та правуй і порядкуй. А це на тобі золотого ключика од палати, що під дворцем під землею. Туди тільки не ходи, а ключ держи в себе, бо я старий; щоб часом не згубив де".

Чолак сів на коня і виїхав в ліс на гулянку. Юруш довго обходив усі покої, довго терпів, а далі, як тільки Чолак виїхав з двора, таки не втерпів: одімкнув невеличкі дверці та шусть у підземну палату!

Палата була просторна, але невисока, без вікон. Там лежав князів скарб. Попід стінами стояли діжки з карбованцями та червінцями. Кругом стін на полицях блищав золотий та срібний посуд: полумиски, здорові блюда, кубки дивної роботи, золоті корони, обсипані діамантами. Серед палати на срібній підставці стояла біла мраморна статуя Богази з легким покривалом через одне плече, з рукою, піднятою вгору. На голові в неї блищав ізумруд, здоровий, як голубине яйце. Од його лився світ по золоту та сріблу, неначе од сонця. В одній руці на пальцях статуї був почеплений золотий вінець з здорових алмазів, ізумрудів, сапфірів, топазів та яхонтів. Вінець, обсипаний двома рядками камінців, сяв, ніби був обсипаний зорями. На білій шиї в статуї блищало те дороге намисто, котре знайшов Юруш.

В Юруша запаморочилась голова од блиску тих скарбів. Він не втерпів: одчепив дорогий вінець і сховав собі за пазуху. Золото так засліпило йому очі, що він не примітив, як піднята права рука статуї звісилась вниз. Юруш з жадобою кинувся на червінці й понасипав собі усі кишені. В його руки й ноги трусились так, що він ледве знайшов двері й потрапив у них.

Тільки що він одчинив двері й хотів вийти, а за дверима стоїть Чолак з дочкою.

— Так такий ти мені вірний! Чи ти ба! — крикнув Чолак. — Давай сюди все, що ти поцупив там, що не належалось до тебе. Бо я ж не дарував тобі тих скарбів.

Юруш зблід і мовчки оддав вінець, але з кишень червінців не витрусив. Чолак пхнув його в другі маленькі дверці, в підземну темну кімнату, і запер замком.

Тоді він покликав Уласа, оддав йому всі ключі од палат, оддав золотого ключика та й каже: "Дивись же ти за всім моїм палацом, а це золотий ключик од моєї скарбниці. Ходи туди щодня, та з усього дорогого посуду стирай порох".

Князь знов повісив дорогий вінець на руку статуї. Улас ходив щодня в царську скарбницю й не взяв ні однісінького червінця.

Ото Чолак вивірив у його правди, та й каже: "Яку ж тобі плату дати за твою щирість та вірну службу? На тобі миску червінців хоч на перший раз".

— Нащо мені червінці, та ще й дурно. Я ще їх й не заробив; а дурнісінько брати плату я не хочу, — каже гордовито Улас.

— Коли не хочеш золота, то я оддам за тебе мою дочку, бо вона ні за кого не хоче йти заміж, тільки за тебе.

— На це я пристаю, — коли ваша така ласка, — тихо промовив Улас.

Князь присудив стяти Юрушеві голову, але Богаза випрохала в батька йому життя. Його випустили з палацу тільки в тому, в чому він стояв. А Улас каже: "Візьми ж хоч нагайку на спадок, бо ти ні до якої роботи не здатний, а здатний тільки файдою когось приганять, та ще й красти. Іди до батьків, кланяйся їм та скажи, нехай йдуть до мене жити та мед-вино пити".

Другого дня справили в палаці весілля: Богаза вийшла заміж за Уласа.

Юруш вернувся до батьків, нічого не робив, все пив, спав та байдики бив, ще й задумав нагайкою приганять до роботи батька й матір. Вони довго терпіли, але не стерпіли того, перейшли жить до Уласа. Юруш, розпаскудившись на панстві, не брався й за холодну воду. На лихо йому,

ще й хата згоріла. Юруш зостався без шматка хліба на старість. Він мусив забрати торби та й пішов в світи старцем.

1885 року.